

DOI: <https://doi.org/10.31392/NZ-udu-156.2023.14>

УДК 378.091.3:80-051]:005.336.2

Стрельник О. О., Рідей Н. М.**МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ
МАЙБУТНЬОГО ФІЛОЛОГА ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ
ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗВО: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

У статті висвітлено значення міжкультурної компетентності майбутніх філологів у процесі фахової підготовки студентів педагогічних ЗВО України. Обґрунтовано психолого-педагогічні механізми фахового становлення майбутніх філологів.

Зазначено, що педагогічні аспекти формування міжкультурної компетентності майбутнього філолога відображають суперечності, які виникають між вимогами суспільства до готовності майбутнього філолога щодо формування міжкультурної компетентності здобувачів і недостатнім рівнем їхньої професійної підготовки; між усвідомленням майбутніми філологами значущості міжкультурної компетентності та недостатнім рівнем навчально-методичного забезпечення освітнього процесу для реалізації цього завдання; між потребою міжкультурного розвитку майбутніх філологів та їхньою недостатньою вмотивованістю в процесі навчання у ЗВО.

Проаналізовано формування іншомовної міжкультурної компетентності майбутніх філологів, яке вважається комплексним і багатоаспектним питанням, оскільки різні аспекти цієї наукової проблеми вивчалися у педагогіці, психології, етнографії, культурології, історії, соціології та філософії освіти.

Визначено роль міжкультурної компетентності майбутніх філологів, а також схарактеризовано особливості цього процесу в період фахової підготовки у ЗВО.

Вказано, що соціальний аспект міжкультурної компетентності майбутніх філологів пов'язаний із активною позицією студента як суб'єкта педагогічної взаємодії, з його здатністю реалізовувати власні (або спільні) потреби та інтереси в загальній ціннісній системі координат педагогічної освіти.

Науково підтверджено, що творча, соціально відповідальна й активна особистість характеризується почуттям нового, критичним ставленням до навколишнього світу, усвідомленням свого місця і ролі серед інших. Фахову підготовку майбутніх філологів розглянуто як процес побудови, підтримки та управління всіма видами та формами зовнішніх та внутрішньо-психологічних навчальних дій.

Ключові слова: міжкультурна компетентність, зовнішня та внутрішня регуляція, фізична та психічна активність, ціннісні орієнтації особистості, фахова підготовка, майбутні філологи.

Соціокультурна реальність в Україні для подолання викликів російсько-української війни ставить перед державою завдання першочергової важливості – залучення фахівців нової генерації, із високим рівнем національної свідомості, почуттям патріотизму й національної гідності. У цьому контексті актуалізовані положення «Стратегії національно-патріотичного виховання» (2019 р.), що акцентують необхідність розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей, зокрема у сферах освіти, науки, культури, висвітлення ролі представників корінних народів і національних меншин України та громадян інших держав у боротьбі

за державну незалежність та територіальну цілісність України, процес її державотворення, вітчизняну наукову й культурну спадщину.

Потреба у висококваліфікованих фахівцях проходить червоною ниткою в Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про освіту» (2017 р.), «Концепції розвитку педагогічної освіти України» (2018 р.), «Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України» (2022 р.), «Стандарті і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» (нова редакція 2015 р. «Професійному стандарті на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти» (2021 р.), де окреслено кваліфікаційні вимоги до майбутніх філологів, наголошено на пріоритетності професійного розвитку, виховання поваги до національної спадщини та культурної різноманітності, що актуалізує проблему формування міжкультурної компетентності майбутніх викладачів філології.

Поставленні завдання вимагають зосередженості на вивченні, узагальненні та творчому переосмисленні історично-педагогічного досвіду з метою збагачення пошуку нових універсальних підходів до навчання та виховання сучасного молодого покоління.

Мета статті – розкрити роль міжкультурної компетентності майбутніх філологів, охарактеризувати особливості цього процесу у період фахової підготовки у ЗВО.

Опрацювання проблеми формування міжкультурної компетентності майбутнього філолога, насамперед, стосується виявлення механізмів його психічного розвитку та педагогічного становлення у процесі фахової підготовки. У теоретичних та експериментальних дослідженнях психологів (Л. Божович, В. Котирло, В. Чудновський, С. Рубінштейн) доведено, що здатність до регуляції власних дій можлива лише за умови перетворення людини в суб'єкт активності. Фахова діяльність майбутнього філолога – це специфічна й надзвичайно тонка сфера, в якій соціальне й індивідуальне, наукове й ірраціональне гармонійно поєднуються. Фахова діяльність майбутнього філолога неможлива без здатності художньо-образного мислення, особливого бачення світу крізь призму емоційно-ціннісного ставлення до літературних творів.

Педагогічні аспекти формування міжкультурної компетентності майбутнього філолога відображають суперечності, які виникають між вимогами суспільства до готовності майбутнього філолога щодо формування міжкультурної компетентності здобувачів і недостатнім рівнем їхньої професійної підготовки; між усвідомленням майбутніми філологами значущості міжкультурної компетентності та недостатнім рівнем навчально-методичного забезпечення освітнього процесу для реалізації цього завдання; між потребою міжкультурного розвитку майбутніх філологів та їхньою недостатньою вмотивованістю в процесі навчання у ЗВО.

Соціальний аспект міжкультурної компетентності майбутніх філологів пов'язаний із активною позицією студента як суб'єкта педагогічної взаємодії, з його здатністю реалізовувати власні (або спільні) потреби та інтереси в

загальній ціннісній системі координат педагогічної освіти. З іншого боку, студенту як індивідуальності властива не лише соціально-психологічна спільність з іншими людьми, але й соціально-психологічна унікальність (К. Альбуханова-Славська, Л. Веккер, Д. Леонтьєв, В. М'ясищев, Д. Узнадзе, В. Ядов).

Формування іншомовної міжкультурної компетентності майбутніх філологів – комплексне й багатоаспектне питання. Різні виміри цієї наукової проблеми студіюють у педагогіці, психології, етнографії, культурології, історії, соціології та філософії освіти. Зокрема, концептуальні засади формування етнокультурної компетентності вивчають О. Березюк, І. Большакова, Л. Вовк, Г. Волошин, М. Гуревич, О. Гуренко, О. Загіка, І. Зайченко, Н. Мойсеюк, О. Корсаков, А. Кузьмінський, Ю. Косенко, Л. Маєвська, О. Нестеренко, О. Падалка, М. Фіцула, В. Ягупов, М. Ярмаченко та ін. Проблеми формування міжкультурної компетентності аналізують В. Андрущенко, О. Березюк, В. Бусел, Т. Бондар, Ю. Войтова, В. Гаснюк, В. Гончарук, В. Гура, О. Гуренко, Г. Данилова, Ю. Косенко, О. Клепар, О. Ключєва, А. Ленд'єл-Сяркевич, Н. Лисенко, В. Логвиненко, Л. Маєвська, Ю. Мещерякова, В. Мойсеюк, В. Мосіященко, В. Нечай-Велкова, Ю. Руденко, М. Стельмахович, Т. Соколенко, Л. Соляр, О. Хижна, Т. Яцик та ін.

У низці державних документів задекларована потреба в усебічному розвитку особистості «як найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, у формуванні цінностей та компетентностей, необхідних для успішної самореалізації, у вихованні відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору, спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, у збагаченні на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, у підвищенні освітнього рівня громадян для сталого розвитку України та її європейського вибору» (Закон України «Про освіту», 2017 р.). Наголошено на необхідності утвердження української національної і громадянської ідентичності, виховання патріотизму, формування оборонної свідомості (Закон України «Про вищу освіту», 2014 р.); формування в молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського й конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави (Концепція національно-патріотичного виховання, 2022 р.). У законодавчих і нормативно-правових документах держава окреслює стратегічні завдання з модернізації змісту, форм, методів професійної підготовки майбутнього філолога в закладах вищої освіти для підвищення рівня національної свідомості й самосвідомості, національної самоідентифікації, збереження та примноження національних традицій. Такі факти засвідчують, що нині актуальним є науковий пошук, спрямований на з'ясування сутності поняття міжкультурної компетентності майбутніх філологів у процесі фахової підготовки в закладах

вищої освіти, структури, методології та шляхів її формування.

Серед невеликої за обсягом кількості праць, підготовлених на цьому етапі, виокремлено розвідки в галузі історії, філософії, лінгвістики, іноземної філології, психології. На тлумачення терміну впливають особливості наукової галузі: етнокультурна компетентність в *історичних* працях (Скорий, 1996; Сухобоков, 1993; Ричка, 1994) увиразнює значущість розуміння й адекватного сприйняття предметів, явищ, процесів культури в історичному розвитку; у *культурологічних розвідках* (П'ятницька, 1997; Філіпчук, 1996) – формування матеріальних і духовних цінностей української етнокультури в змісті національної загальної та педагогічної освіти; у *філософських студіях* (Вільчинський, 1997; Олексюк, 1996) – володіння належним рівнем підготовленості до міжкультурного спілкування на основі обізнаності щодо етнокультурних традицій, різних народів; у *психологічних працях* (Філіпчук, 1996; Цзяньцзін, 2013) – володіння знаннями про інші народи й культури; розуміння цінностей та їхньої своєрідності.

У розвідках В. Гончарук термін «етнокультурна компетентність» досліджений «як психолого-педагогічний феномен, що характеризує рівень засвоєння етнокультури спільноти (народу), теоретичну й практичну готовність до трансляції ціннісних орієнтацій» (Гончарук, 2019, с. 51). За висловом Гао Цзяньцзін, «міжкультурна компетентність – це унікальна здатність особистості, що розкриває ментальну належність, а також художньо-образну, естетичну й духовну ерудованість у формах пізнавальної та культуротворчої активності» (Гао Цзяньцзін, 2013, с. 48).

У розвідках описано зміст компонентів міжкультурної компетентності: *викладача* (уміння зважати на специфічні ментальні риси українців; здатність створювати комфортну атмосферу для учнів інших національностей), *педагога* (здатність інтегрувати характеристики високого рівня теоретичної, практичної та особистісної підготовленості до повноцінної реалізації завдань виховання дітей до національного ідеалу виховання, вивчати етнопсихологічні особливості їхнього розвитку), *учителя початкових класів* (уміння використовувати етнокультурні засоби в поліетнічному середовищі, що засвідчує високий професіоналізм, знання, уміння й навички), *філолога* (уміння сприймати специфічні картини світу, національно-ціннісні духовні смисли, характери, особливості ментальності українців через віддзеркалення художніх творів різних видів мистецтва; уміння усвідомлювати себе носієм української культури; уміння прищеплювати учням любов до етнокультурних цінностей) тощо.

Розробляючи методологічну основу формування міжкультурної компетентності майбутнього філолога у процесі фахової підготовки ми керувалися загальноприйнятими рівнями методології – рівнем філософської методології та рівнем загальнонаукових принципів і форм дослідження, також конкретно-науковим і технологічним рівнями (Гончаренко та ін., 2008, с. 51).

На *філософському рівні* дослідження формування міжкультурної компетентності майбутніх філологів відбувається наукове пізнання за

допомогою філософських методів. Так, теорія пізнання (*гносеологія*) – це розділ філософії, який вивчає природу, можливості знання і пізнання; *філософія духовних цінностей* вивчає шляхи досягнення гуманізму, боротьби за права людини, свободу і достоїнство, а також вказує на обов'язок кожної людини перед людством. Вивчення філософії духовних цінностей зумовлює виникнення низки наук, що розкривають все нові аспекти складного питання: антропологія, психологія, етика, естетика, герменевтика, культурологія, поетика, когнітологія, аксіологія, акмеологія тощо покликані відповісти на питання формування цінностей, їх характеристики, відносну еволюційність і стійкість, ієрархію.

Особливість предмету дослідження також потребує розуміння філософії культури. Філософія культури як галузь філософського знання, вивчає світоглядні аспекти духовної творчості, цінностей, моралі, що втілюється у створенні культури, зокрема духовної, естетичної, інтелектуальної, що охоплює й об'єкт нашого пізнання – формування міжкультурної компетентності майбутніх філологів.

Рівень загальнонаукової методології представлений у нашому дослідженні методологічними підходами, застосування яких сприяє можливості опрацювати й оперувати єдиною моделлю об'єкта на всіх етапах дослідження. Формування міжкультурної компетентності майбутніх філологів представляє собою процес, спрямований на стимулювання мотивації здобувачів до діяльності, забезпечення теоретичної і практичної підготовки, активізацію саморефлексії й самостійної діяльності, що уможливорює досягнення окреслених результатів. Формування міжкультурної компетентності майбутнього філолога в процесі фахової підготовки у ЗВО – багатосторонній освітній процес (комбінація аудиторної і позааудиторної роботи, самостійної діяльності, саморефлексії), що спрямований на досягнення окреслених програмових результатів.

Конкретно-науковий рівень охоплює загальнонаукові методи та групу емпіричних методів; на *технологічному* рівні – використані методики й техніки для отримання емпіричного матеріалу, його оброблення та подальшого опрацювання.

З огляду на методологічні засади формування міжкультурної компетентності майбутніх філологів визначено п'ять методологічних принципів (мотивації, аксіологізації, культуровідповідності, послідовності, діалогізації), на основі яких формується процес удосконалення формування міжкультурної компетентності майбутнього філолога під час фахової підготовки.

Констатовано низку передумов: замовлення держави на підготовку майбутніх фахівців, які поважають національні цінності й готові до ретрансляції культурних надбань української нації; наявність наукового зацікавлення; набутий досвід, що підтверджує актуальність вивчення сутності, окреслення змісту поняття та визначення умов реалізації завдання – формування міжкультурної компетентності майбутнього філолога в процесі фахової підготовки в закладах вищої освіти України.

З метою формування іншомовної міжкультурної компетентності студентів розроблено механізми функціонування морфолого-семантичних компонентів словоутворювальних моделей у рамках термінологічного поля спеціальності, що сприяє усвідомленню парадигмальних зв'язків та смислової структури значень слів-термінів. Дослідження відкриває перспективу для подальшого розвитку теорії засвоєння іноземних мов проєктування та практичної розробки програм, моделей і технологій формування компонентів іншомовної міжкультурної компетентності майбутніх філологів.

Використана література:

1. Гао Цзяньцзінь. Витоки і напрямки розвитку нової системи музичної освіти в навчальних закладах : «Експеримент в рамках реформи національної системи освіти. Групи підготовки за новою системою музичної освіти (навчальні матеріали для внутрішнього користування)». Матеріали для внутрішнього користування Інституту музичної освіти Центральної консерваторії. Пекін, 2013. № 1. 198 с.
2. Гончаренко С. У. *Український педагогічний енциклопедичний словник*. Рівне : «Волинські обереги», 2011. 552 с.
3. Гончарук В. А. Теоретичні підходи до трактування сутності поняття «етнокультурна компетентність» майбутнього вчителя. *Перспективні напрями розвитку сучасних педагогічних і психологічних наук* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Харків : «ЦПД», 2019. С. 48-51.
4. Мацько Л. Аспекти мовної особистості у проєкції педагогічного дискурсу. *Дивослово*. 2006. № 7. С. 2-4.
5. Калашник Л. С. Давньокитайська міфологія як засіб родинного виховання. Запоріжжя : Поліграфм, 2004. 167 с.
6. Равчина Т. В. Діяльність викладача вищої школи у контексті сучасної філософії освіти. *Вісник Львівського університету. Серія : Педагогічні науки*. 2003. Вип. 25. Ч. 3. С. 11-22.
7. Asher J. The Strategy of the Total Physical Response: An Application to Learning English. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*. 1965. Vol. 3. Issue 4. P. 291-300.
8. Закон України «Про вищу освіту». ВРУ, 2014. URL : <https://bit.ly/3FhPn62>
9. Закон України «Про освіту» : ВРУ, 1991 року. URL : <http://surl.li/dxvan>
10. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року: Наказ МОН від 06.06.2022 № 527.

References :

1. Gao Czyanczin (2013). Vitoki i napryamki rozvitku novoyi sistemi muzichnoyi osviti v navchalnih zakladah : «Eksperiment v ramach reformi nacionalnoyi sistemi osviti. Grupi pidgotovki za novoyu sistemoyu muzichnoyi osviti (navchalni materialy dlya vnutrishnogo koristuvannya)». Materialy dlya vnutrishnogo koristuvannya Institutu muzichnoyi osviti Centralnoyi konservatoriyyi. Pekin. № 1. 198 s.
2. Goncharenko S. U. (2011). Ukrayinskij pedagogichnij enciklopedichnij slovník. Rivne : «Volinski oberegi». 552 s.
3. Goncharuk V. A. (2019). Teoretichni pidhodi do traktuvannya sutnosti ponyattya «etnokulturna kompetentnist» majbutnogo vchitelya. *Perspektivni napryami rozvitku suchasnih pedagogichnih i psihologichnih nauk* : materialy Mizhnarodnoyi naukovopraktichnoyi konferenciyi. Harkiv : «CPD». S. 48-51.
4. Macko L. (2006). Aspekti movnoyi osobistosti u prospekciyi pedagogichnogo diskursu. *Divoslovo*. № 7. S. 2-4.
5. Kalashnik L. S. (2004). Davnokitajaska mifologiya yak zasib rodninnoho vihovannya. Zaporizhzhya : Poligrafm. 167 s.
6. Ravchina T. V. (2003). Diyalnist vkladacha vishoyi shkoli u konteksti suchasnoyi filosofiyi osviti. *Visnik Lvivskogo universitetu. Seriya : Pedagogichni nauki*. Vip. 25. Ch. 3. S. 11-22.

7. Asher J. (1965). The Strategy of the Total Physical Response : An Application to Learning English. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*. Vol. 3. Issue 4. P. 291-300.
8. Закон України «Про вiшу освіту» (2014) : VRU. URL : <https://bit.ly/3FhPn62>
9. Закон України «Про освіту» (1991) : VRU. URL : <http://surl.li/dxvan>
10. Концепція національно-патриотичного виховання в системі освіти України до 2025 року : Nakaz MON vid 06.06.2022 № 527.

O. STRELNYK, N. RIDEI. Intercultural competence of the future philologist as a factor in the effectiveness of professional training in higher education institutions: methodological aspect.

The article highlights the importance of intercultural competence of future philologists in the process of professional training of students of pedagogical higher education institutions of Ukraine. The psychological and pedagogical mechanisms of professional development of future philologists are substantiated.

It is noted that the pedagogical aspects of the formation of the intercultural competence of the future philologist reflect the contradictions that arise between society's requirements for the readiness of the future philologist regarding the formation of the intercultural competence of the applicants and the insufficient level of their professional training; between future philologists' awareness of the importance of intercultural competence and the insufficient level of educational and methodological support of the educational process for the implementation of this task; between the need for intercultural development of future philologists and their lack of motivation in the process of studying at higher education institutions.

The formation of foreign language intercultural competence of future philologists is analyzed, which is considered a complex and multifaceted issue, since various aspects of this scientific problem have been studied in pedagogy, psychology, ethnography, cultural studies, history, sociology, and philosophy of education.

The role of intercultural competence of future philologists is defined, as well as the features of this process during the period of professional training at higher education institutions are characterized.

It is indicated that the social aspect of intercultural competence of future philologists is connected with the active position of the student as a subject of pedagogical interaction, with his ability to realize his own (or common) needs and interests in the general value system of pedagogical education coordinates.

It has been scientifically proven that a creative, socially responsible and active personality is characterized by a sense of the new, a critical attitude to the surrounding world, awareness of one's place and role among others. Professional training of future philologists is considered as a process of construction, support and management of all types and forms of external and internal psychological educational actions.

Keywords: *intercultural competence, external and internal regulation, physical and mental activity, value orientations of the individual, professional training, future philologists.*